

**УЧИТЕЛНОТО ЕВАНГЕЛИЕ НА КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ И
ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ ПРЕВОДИ НА ХОМИЛЕТИЧНИ
ТЕКСТОВЕ (IX–XIII В.): ФИЛОЛОГИЧЕСКИ И
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ РАКУРСИ**

Международна научна конференция

София
24-27 април 2023 г.

РЕЗЮМЕТА НА ДОКЛАДИТЕ

Пандектите на Антиох. Електронни прочити

Андрей Бояджиев (София)

В доклада се изнасят данни за замисления електронен корпус на славянския средновековен текст на Пандектите на Антиох. Обсъждат се възможностите на текстовата сегментация, представянето на гръцкия текст, отразяването на библейските части, връзката на корпуса с речника, както и възможността да се привлекат преписи на производението, срещани в Пролога и други сборници.

Гръцко-славянските съответствия като критерий за атрибуция на старобългарски преводи

Лора Тасева (София), Алесандро Бруни (Венеция)

Докладът изследва в статистически ракурс вариативността на съответствията за едни и същи гръцки лексеми в текстове, преведени през старобългарската епоха. Наблюденията се фокусират, от една страна, върху двата авторски превода на Константин Преславски – *Учителното евангелие* и *Първо слово против арианите*, а от друга – върху още четири анонимни превода на хомилии, чийто произход се свързва с Преслав – *Трето слово за Успение Богородично* от Йоан Дамаскин, преводи А и В на *Хомилията за Преображение* от Прокъл Константинополски и *Надгробно слово за Василий Велики* от Григорий Богослов (Oratio XLIII). Анализът на резултатите от извършената съпоставка показва, че относителният дял на съвпадащите славянски съответствия за общите гръцки лексеми е по-голям при излезлите изпод перото на един и същ книжовник текстове (в случая Константин Преславски) отколкото при

останалите. Това позволява да се заключи, че този количествен критерий може да бъде използван за проверка на предполагаема атрибуция на анонимни преводи.

Vaclav Čermak (Praha) – вж. Petra Stankovska

Short and long form of pronouns in the Old Church Slavonic Dialogues of Gregory the Great: Frequencies and their relevance for Historical pragmatics

Thomas Daiber (Gießen)

The Dialogues of Gregory the Great have been translated from Greek into Old Church Slavonic and consist of various narrations about Saints and early monastic culture mostly of Italy. The narrations are connected by short dialogues between the narrator and his pupil and so the Dialogues preserve examples of intentionally produced, albeit literarily stylized oral conceptuality. In comparison to the Greek source the Old Church Slavonic translation of the dialogical parts displays subtle differences which partially have been interpreted from a view point of linguistic pragmatics. This paper takes not so much a translatorial rather than a quantitative approach and documents the instantiations and their frequency of personal pronouns. It will be asked if it is possible to describe in formal terms the contextual respectively syntactical circumstances (besides being depend from a preposition) which select either short or long forms of the personal pronoun. On the basis of these findings it will additionally be asked if the method of analyzing morphological frequency offers valid results also for Historical pragmatics.

Беседа III от *Учителното Евангелие* на Константин Преславски в състава на среднобългарски триоден панигирик от XIV в.

Цветомира Данова (София)

Докладът има за цел да представи и въведе в научно обращение неизвестен досега среднобългарски препис на *Трета беседа* от *Учителното Евангелие* на Константин Преславски и резултатите от проведеното върху него текстологическо изследване. Основни задачи на текстологическото проучване са: а) да се сравни среднобългарският препис на *Трета беседа* с познатите преписи на *Учителното евангелие*; б) да се ексцерпират и анализират различни по тип различия; в) да се установи дали среднобългарският препис представя самостоятелна версия на старобългарския текст или следва предходната ръкописна традиция. Текстът на *Трета беседа* ще бъде коментиран и с оглед рецепцията и на други произведения от

старобългарската епоха в разглеждания среднобългарски триоден панигирик от XIV в.

Съществителните собствени имена в *Учителното евангелие* на Константин Преславски

Екатерина Дикова (София)

Константин Преславски обикновено посочва авторите, чиито текстове използва в словата от *Учителното евангелие* и *Пролога* към него, а в преводните части се явяват също названия на редица библейски места и личности. Целта на доклада е да се изследват спецификите в рецепцията на собствените имена както на ниво превод, така и на ниво преписи, като се отчитат разночетенията по четирите пълни копия на сборката. Освен паралелните гръцки текстове, установени от М. Тихова и представени в нейното издание, в обхвата на проучването се включват и наскоро откритите византийски успоредици. Предлага се систематизация на начините за предаване на имената, а изводите разкриват и особености на кръгозора на целевата аудитория.

Архаични черти в пълния старобългарски превод на Златоустовия сборник „Антрианти“

Анета Димитрова (София)

Славянската рецепция на прочутия сборник с хомилии на Йоан Златоуст до жителите на Антиохия, известен като „Антрианти“ (или „За статуите“, СРГ 4330), е малко изследвана и за присъствието му в ранния период на старобългарската преводна литература има противоречиви мнения. Най-ранното свидетелство е една компилация от ексцерпти под заглавието „Разуми полезни на Йоан Златоуст от Антриантите и от други негови душеполезни поучения“, която присъства в Княжеския изборник (Изб. 1076) и в по-изправен и пълен вид – в Троицкия сборник (Троицко-Сергиева Лавра 12, XII–XIII в.).

Повече противоречия има около цялостния превод на сборника, който е напълно независим от компилацията. От XV в. пълният текст на „Антриантите“ е запазен в препис на Владислав Граматик (РМ 3/6, 1473 г.) с приписка, че преводът е направен от сръбския монах Антоний в манастира Ватопед (л. 337v–338r). След XVI в. има редица пълни източнославянски преписи (напр. Троицко-Сергиева Лавра 151, 1597 г., ГИМ Син. 104, XVI в., или Новосибирск, Тихомиров 6, ср. XVI в.). Сравнението между тях и среднобългарския препис показва, че всички те възхождат към един и същ превод. Големият въпрос е какво е отношението между

южнославянската версия и източнославянските преписи от XVI в. на пълния превод – въпрос, който все още не е изследван. Наблюденията на А. Горски и К. Невоструев върху ГИМ Син. 104 (в описа им № 125) ги водят до предположението, че именно в източнославянските пълни преписи се пази много архаичния (преславски) превод на сборника, а Д. Буланин смята, че версията от Рилския манастир е негова преработка.

Настоящият доклад разглежда езиковите особености на пълния превод, запазен в късните руски преписи. Във фокуса на изследването са архаичните езикови черти на превода (лексика, морфология и синтаксис), но се привлича за съпоставка и среднобългарският препис на Владислав Граматик, където е видна по-късната намеса, типична за преводите от XIV–XV в. В отделни случаи се правят сравнения и с независимия превод на старобългарската компилация „Разуми полезни“.

Панонската епоха в историята на старобългарската писменост и поп Константин

Иван Добрев (София)

В доклада са застъпени две основни тези:

1. Панония (земите край Сава, Драва, западно от Тиса, южно от Средни Дунав) са били населени от старословашки, старобългарски, старохърватски, старословенски, но не и от старочешко-моравски племена. Това придава пъстрота и особена разнородна окраска на панонската реч в епохата на светите Седмочисленици, Петима от тях след смъртта на св. Методий са пристигнали в България. Към същия панонски идеен кръг е принадлежал и поп Константин, който по-късно ще стане епископ. Западни съседни панонските славяни са били вече християнизирани реторомански племена, от чиято терминология в панонския вариант на старобългарския книжовен език са влезли крижъ, калежъ, папежъ, мьша.

2. Голямата прилика, която на места съществува между текста на *Учителното евангелие* и началните части на *Савина книга*, се дължи на общата панонска редакция на протографите. Тази връзка дава основание да се постави отново въпросът дали седмочисленикът св. Сава и преписвачът поп Сава не са едно и също лице.

Die zweisprachige digitale Edition der *Dioptra*. Probleme und Lösungsansätze beim Lemmatisieren

Jürgen Fuchsbauer (Innsbruck), Fabio Maion (Innsbruck)

Im Rahmen eines vierjährigen FWF-Projekts wird an der Universität Innsbruck eine durchsuchbare Online-Edition der *Dioptra* erstellt. Diese besteht aus dem mittelbulgarischen Text, dem ein der unmittelbaren Vorlage des Übersetzers entsprechender griechischer Paralleltext gegenübergestellt ist. Die digitale Darbietung umfasst einen Lesemodus und einen Suchmodus. In letzterem können Original und Übersetzung nach Lemmata und grammatischen Kategorien durchsucht werden. Dabei erscheint stets auch der Text in der jeweils anderen Sprache.

Beim Alignieren der beiden Fassungen, beim Lemmatisieren und bei der morphologischen Annotation ergaben sich Schwierigkeiten, für die wir Lösungen finden mussten. Als lexikalisches Referenzwerk nutzen wir den *Slovník jazyka staroslověnského*. Allerdings sind eine Vielzahl von Wörtern aus der *Dioptra* nicht in diesem verzeichnet; manche fehlen gänzlich, andere haben in der *Dioptra* eine andere Form, wieder andere sind nicht eindeutig zuordenbar. Da wir die nicht im *SJS* verzeichneten Wörter bei der Lemmatisierung explizit markieren, ist eine gezielte Abfrage nach diesen möglich. In unserem Beitrag wollen wir einerseits einen systematischen Überblick über die Schwierigkeiten beim Lemmatisieren und die von uns gefundenen Lösungsmöglichkeiten geben sowie andererseits zeigen, in welche Kategorien sich die in der *Dioptra* auftauchenden Lemmata, die nicht im *SJS* verzeichnet sind, einteilen lassen.

Еще раз о лексике *Учительного Евангелия* Константина Преславского

Элеонора Галлуччи (Лечче)

Одним из результатов некогда проведенного мной анализа семи поучений *Учительного Евангелия* (12, 14, 23, 47, 48, 49, 50) был набор доказательств в пользу тезиса о том, что языковая стратегия Константина Преславского в целом отличалась большой верностью кирилло-мефодийской традиции. Это прослеживалось по обилию архаизмов при относительно небольших вкраплениях преславизмов, по употреблению только авторитетных грецизмов, по технике и специфическим приемам перевода.

В этом докладе я намерена вернуться к анализу и обсуждению определенных лексем, а еще некоторых архаизмов и преславизмов, но показывая в каких именно фрагментах произведения они появляются, каков контекст и частотность их употребления. Подобная работа была начата в моих черновых записях начинающего филолога, но не была отражена в публикациях. Необходимо провести посылно полный анализ встречаемости этих лексем по всему *Учительному Евангелию*.

Библейските цитати в славянския превод на *Житието на св. Григорий Акрагантски* (ВНГ 707)

Преслава Георгиева (София)

Житието на св. Григорий Акрагантски (ВНГ 707) е пространен агиографски текст от дометафрастов тип, достигнал до нас в две основни версии. Препис на житието се открива в един староизводен календарен сборник (HAZU III с 24, XIV в.), докато останалата част от южнославянската му традиция е свързана главно със сборници от смесен или новоизводен тип (под дата 23 ноември). Настоящият доклад разглежда славянския превод на *Житието на св. Григорий Акрагантски* през призмата на библейските цитати и парафрази, способстващи изграждането на агиографския текст. В рамките на изследването се прави сравнение между извлеченията от библейския текст, откриващи се в първата версия на житието, и най-ранните запазени преписи на библейските книги. Изграждат се паралели и с други славянски текстове от старобългарската и среднобългарската епоха. Съществуват множество въпроси около времето и мястото на създаване на славянския превод на пространното житие за светеца. Докладът ще потърси отговор на въпроса по какъв начин библейските цитати и парафрази от житието се отнасят към архаичните преводи на библейските книги и може ли да се установи времето на възникване на превода.

Das *Učitel'no evangelie* innerhalb der homiletischen byzantinischen Evangelienkommentare

Christian Hannick (Würzburg)

Das *Učitel'no evangelie* ist v. a. durch den cod. Moskva GIM Sin. 262 aus dem 12. Jahrhundert bekannt. Dank der Edition von M. Tichova (2012) steht nunmehr der gesamte Text zur Verfügung, nachdem Auszüge durch Jagič bereits 1873 veröffentlicht worden waren. Der literarische und rhetorische Aufbau der Predigten in einer verhältnismäßig einfachen Struktur wird hier innerhalb der altbulgarischen Texte aus dem Bereich der Homiletik, selbstverständlich unter Berücksichtigung des Übersetzungsschrifttums aus dem Griechischen beleuchtet. Versucht wird, Vergleiche zu den gattungsmäßig ähnlichen Werken des Theophylaktos von Ohrid aus der Wende des 11. zum 12. Jahrhundert und im Patriarchatshomiliar in der Redaktion des Patriarchen Ioannes IX. Agapetos (Anfang des 12. Jh.) herzustellen.

Двата превода на *Словото за Въведение Богородично* от Герман Константинополски (ВНГ [1103])

Искра Христова-Шомова (София)

Словото за Въведение Богородично от Герман Константинополски (ВНГ [1103]) има два средновековни български превода. Първият е направен още в старобългарската епоха и е запазен в няколко староизводни панигирика, сред които е Зограф 94. По-късно, вероятно през XIV в., *Словото* е преведено отново и влиза в основния състав от слова за Въведение Богородично в новоизводните сборници, създадени на Балканите. В доклада ще бъдат разгледани стилистичните особености на *Словото* и ще бъде направена съпоставка между двата средновековни превода с оглед на преводаческите подходи, лексиката и стилистиката на преводните текстове.

Учителното евангелие и Иполитовите произведения – прилики или разлики?

Иван Илиев (София)

В доклада се сравняват три разнородни произведения – *Учителното евангелие* на Константин Преславски, екзегетична проповед, *Слово за Христа и Антихриста*, екзегетична и догматична творба и *Тълкувание върху Книга на пророк Даниил*, обширен коментар върху Ветхозаветната книга от Иполит Римски. Първо, се разглеждат някои близости и съвпадения, отнасящи се до гърцизмите, редуването им с някои славянски лексеми, употребата на някои имена и специфична лексика. Разглеждат се и словообразователните модели, характерни за трите произведения, както и някои особени думи. Второ, отбелязват се разликите, които се отнасят до смисъла на някои лексеми, и употребата на композитните лексеми. Сред изводите се посочват причините за приликите и различията, като същевременно се изказват някои хипотези за времето и мястото на осъществяването на съответните преводи, както и предположения на какво се дължи това.

Наблюдения върху някои особености на южнославянските староизводни панигирици

Климентина Иванова (София)

Уводите и заключенията в *Учителното евангелие*: източници и инспирации

Добриела Котова (София)

Учителното евангелие на Константин Преславски е сборник от 51 проповеди, разяснителни беседи върху неделните четива в подвижната църковна година. Те имат идентична структура: увод, разяснителна част и заключение. Още първите изследователи на произведението установяват преводния характер на средните части и подчертават оригиналността на уводите и заключенията.

Докладът няма да оспорва мнението за уводите и заключенията като авторов текст на Константин Преславски. Въз основа обаче на натрупаните нови познания за гръцките източници на *Учителното евангелие* се налага да бъде прецизирана представата за начина на изграждане на встъпителните и заключителните части. В подхода към тяхното съставяне проличават литературните умения, богословската начетеност и дълбоката емоционалност на Преславския книжовник, поставени в служба на поетата от него мисия. Ще бъдат посочени текстове на църковни отци (най-вече на Йоан Златоуст), от които Константин Преславски черпи вдъхновение при написването на своите уводи и заключения, заемайки от тях както идеи, така и изрази и цели пасажии.

Fabio Maion (Innsbruck) – вж. Jürgen Fuchsbauer

Константин Преславски и неговото творчество в контекста на старобългарската книжнина

Роланд Марти (Саарбрюкен)

Константин Преславски заема важна и твърде специфична позиция в началния период на старобългарската книжнина между кирило-методиевите ученици (Климент и Наум) и следващото поколение (Йоан Екзарх, Йоан Презвитер и др.). Той е свързан с наследството на първоучителите и в същото време го развива по-нататък. Към създадените от Кирил и Методий текстове, необходими за разпространението и утвърждаването на християнската вяра (преди всичко библейски книги и перикопи, четени в богослужението), епископ Константин добавя основополагащата хомилетична колекция *Учително евангелие*. Освен това заедно с други дейци от Симеоновата епоха (особено Климент Охридски) допринася за развитието на други жанрове – църковни песнопения, противоеретически съчинения. Той е първият, който въвежда изкуството на различни видове акростих в славянската литература. При това

акростихът при него има не само тайнописна функция (в химнографските цикли), а се използва също като структуриращ елемент на поетическата творба (в Азбучна молитва към *Учителното евангелие*).

Computer tools in creating a digital version of the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic*

Ana Mihaljević (Zagreb), Josip Mihaljević (Zagreb)

The *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* is a long-term project of the Old Church Slavonic institute in Zagreb (Croatia). The first fascicle was published in 1991, and the last so far was published in 2021 and contains entries to *izgnilstvo*. We are currently working on creating an online version of the dictionary to make it more accessible to the public. In this process, we have encountered several problems: earlier fascicles of the dictionary are not available in .doc format, their scans are not readable with the help of available OCR programs, the fonts that appear in the dictionary are non-standardized and are not included in Unicode, the dictionary contains four scripts (Latin, old Cyrillic, Glagolitic, and Greek alphabet) and five languages (Croatian Church Slavonic, Croatian, English, Latin, and Greek), in Croatia, there is no possibility of financing of long-term projects, only a small number of scientists are currently working on the project (three and a Ph.D. student), and a lack of systematic computer support. In this presentation, we will present the process of creating the online version of the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* and the current state of its retro-digitization, as well as the planned steps in the further digital creation of the dictionary. After analyzing various available programs and considering the complexity of the dictionary structure and the lack of continuous computer support, the WordPress program for creating websites was chosen as the program in which the dictionary will be compiled because of its availability, simplicity, and the possibility of adjusting the functionalities needed for dictionary compilation. In this presentation, we will show the steps in creating an e-version of the dictionary: conversion and display of fonts, virtual keyboard, arrangement of dictionary content, and creation of predefined fields for compiling new entries. The current state of the online version of the dictionary will also be presented.

Josip Mihaljević (Zagreb) – вж. Ana Mihaljević

Към славянската рецепция на византийски катени извън състава на Учителното евангелие

Томаш Микулка (Прага)

В нашия доклад ще отбележим три проповеди, които не са включени в *Учителното евангелие* и винаги се основават на чуждоезични модели от византийските катени като и споменатият старобългарски корпус. Нито една от тях не влиза в състава на неговите проповеди. Този факт означава, че разпространението и влиянието на византийските катени е по-широко, отколкото може да се разглежда от гледна точка на *Учителното евангелие*. Ще бъдат приведени основните данни за ръкописното съхранение на трите хомилии, кратка характеристика на езика им и оценка на гръцките оригинали. Разширената перспектива ще помогне за по-доброто разбиране на механизма на предаване и възприемане на византийските източници в средновековното славянско творчество.

Лексиката в хомилетичните текстове на Константин Преславски в „преславски“ контекст

Явор Милтенов (София)

Добре известно е, че за проучването на лексиката в произведенията на Константин Преславски има няколко фактора, които трябва да имаме предвид. Първо, изданията на неговите текстове излязоха едва наскоро, а речници по тях тепърва се подготвят. Второ, характеристиките на езика на Константин съчетават три линии: от една страна, той е доста консервативен, както би било присъщо на Методиев ученик, обучаван в Моравия; от друга страна, макар и рядко, в него се откриват напластявания, характерни за старобългарски текстове, създадени в Преслав или в повлияни от Преслав центрове; на трето място, употребяват се няколко характерни много редки думи, които биха могли да са част от авторския идиолект.

Целта на доклада е да се проследи разпространението на лексеми от втората група. С оглед на казаното по-горе, наблюденията имат ограничен и предварителен характер. Разглеждат се избрани словоупотреби в хомилетичните текстове, преведени и компилирани от Константин Преславски, които намират паралел в също преводни съчинения от IX – X в. с източнобългарски произход. Ще бъде направен опит да се покаже, че лексикални маркери могат да послужат за групиране на текстове в зависимост от преводаческите предпочитания.

Към славянската рецепция на Исидор Пелусиот: Текстовете от Исидор Пелусиот в състава на *Учителното евангелие* от Константин Преславски

Георги Митов (Льовен)

Учителното евангелие на Константин Преславски може да бъде разгледано като мозайка от патристични екзегетични текстове. Досегашните проучвания показват, че екзегетични хомилии на Йоан Златоуст и техни преработки в гръцките новозаветни катени са послужили като основа за голяма част от словата в състава на *Учителното евангелие*. Въпреки това части от някои слова, като 35-то слово, съдържат фрагменти, които в гръцката традиция принадлежат на Исидор Пелусиот или са приписвани на него. Настоящият доклад разглежда именно тези фрагменти в състава на *Учителното евангелие*, които в гръцките новозаветни катени се разпространяват под името на Исидор Пелусиот. По този начин докладът осветлява някои непроучени досега моменти от славянската рецепция на Исидор Пелусиот.

Паренеза и катехеза: дидактични аспекти на *Учителното евангелие* и *Огласителните слова* на Константин Преславски

Николай Николов (Шумен)

В изложението е направен опит да се диференцират паренетичният и катехитичният модус във функционално и в стилно-езиково отношение в две съчинения, свързани с книжовната дейност на епископ Константин Преславски. В контекста на парадигмата на Фил 2:5–11 паренетичните беседи в *Учителното евангелие* се разглеждат като разясняване на *Corpus pidozum*, свързан с изграждането на християнска добродетелност у новопокръстените по примера на смирението на Исус Христос. В *Огласителните слова*, в които се разясняват догматите от *Символа на вярата*, по своята същност на циклизиран текст, свързан с обучението на желаещите да встъпят в лоното на Христовата църква, се дават основните постановки на нравствените и догматичните християнски истини, при което се вписват в литургичния (молитвения) и сакраменталния живот на Българската църква от IX–X в. По отношение на езиковите изразни средства са маркирани терминологизираните единици, които очертават старобългарския религиолект (старобългарския теоложки регистър) в контекста на ортодоксалното разбиране за просвещение при усвояване на Божията триипостасност и на християнските етично-нравствени ценности.

За паратекста в *Четири слова против арианите*

Веселин Панайотов (Шумен)

Докладът потвърждава хипотезата, че в структурата на цикъла *Четири слова против арианите*, съставен от епископ Константин Преславски, може да се проследи акротекст, който съдържа имената на сътрудниците на видния столичен епископ. Част от тези имена са известни като акроними от химнографските текстове, а и от българската епиграфика, което прави хипотезата по-убедителна.

Едновременно с това се споделя наблюдението за ценността на единичния текст от конкретен препис на *Четири слова против арианите* в историята на акротекста. Добавят се примери от средновековната българска литургична култура, които свидетелстват за уникални творби, запазени в единични ръкописи.

Преводаческите решения за гр. ἀγών у Константин Преславски и в средновековната българска книжнина

Иван П. Петров (Гисен)

Докладът цели да систематизира различните преводачески подходи, използвани за предаването на гр. ἀγών ‘състезание, борба, страдание, подвиг’. Разглежда се и семантичният развой в гръцката култура и литература. Преводаческите решения са анализирани в контекста на средновековната българска книжнина, както от ранния период, така и от по-късния, като акцентът се поставя върху начините на предаване и осмисляне на гръцката лексема в аскетическите съчинения, където тя е част от ключовите понятия. Целта е да се проследят конотациите, които се запазват или губят в приемащата литературна традиция.

Два канона близнаци в славянските литератури

Станка Петрова (София)

Докладът разглежда съществуването на два близки по съдържание канони за безплътните сили в славянските литератури – единият на II глас с неизвестен автор, а другият – от Константин Преславски на VIII глас. Направен е опит да се отговори на въпроса защо са написани два сходни канона за един и същ празник и в какъв ред е предвидено да се изпълняват. Предложено е обяснение от богословска и херменевтична гледна точка. В хода на изложението се излагат и някои нови аргументи за непреводния произход на канона на II глас.

Quantitative analysis of pre-modern Slavic: How to deal with noise

Achim Rabus (Freiburg)

Recent advances in Handwritten Text Recognition (HTR) and part-of-speech (POS) tagging allow for the creation of large (several millions of word tokens) annotated pre-modern Slavic corpora with a low error rate in a reasonable amount of time. This means that state-of-the-art methods from corpus linguistics can now be applied to pre-modern Slavic sources that have only been subject to qualitative analysis until now. In my contribution, I demonstrate the pipeline used to create pre-modern Slavic corpora from the individual manuscripts to the annotated corpus, conduct some exemplary analyses and discuss the (in)significance of errors, or noise, introduced by the HTR and POS algorithms.

Digital processing of patristic texts in Croatian Glagolitic breviaries

Andrea Radošević (Zagreb)

In Croatian Glagolitic breviaries written from the 14th to the 16th century there are many patristic texts inserted from homilies, sermons, treatises and commentaries written by Saint Augustine, Ambrose, Gregory the Great, Origen, Jerome, John Chrysostom etc. Still, the breviaries differ in the linguistic features, number, length and transmission of the patristic readings. In the Old Church Slavonic Institute there are two digital databases that present platform for their detail and comparative research. The one database (*bib.stin.hr*) is consisted of the bibliographical description of Glagolitic breviaries and missals, whose content can be searched according to different parameters. The tabular review of the results, such as final number of certain patristic texts in a particular breviary, enables a quick comparison of the transmission of homilies in the Glagolitic liturgical books. Their linguistic similarities and differences, as well as their basic paleographical description are given in other database (*beram.stin.hr*) that was developed under the Research Centre of Excellence for Croatian Glagolism. A recent connection of these two databases has a goal to contribute in further research and comparison of the patristic corpus transmitted in Croatian Glagolitic liturgical books. These databases also enable the researchers to easily identify patristic texts transmitted in oftenly damaged Old Glagolitic fragments.

Специализирани софтуерни инструменти за създаването на речниците към *Учителното евангелие*

Мартин Русков (Милано), Лора Тасева (София)

Процесът по изработката на речниците към *Учително евангелие* на Константин Преславски (УЕ) включва няколко различни стъпки на компютърна обработка. От

сканираното издание на ръкописа до форматираните за печат речници, екипът по проекта използва процес, в който наред с широко установени софтуерни продукти като MS Office и Transkribus, се включват и три специално изработени за целта програми. Те са: Extractor, Integrator и IndexGenerator

Този доклад се фокусира върху функционалностите на тези програми и как те се вписват в цялостния процес по изработка на речниците. Трите програми са разработени на програмния език Python, работят със стандартните файлови формати Office Open XML, използват се чрез функционалността drag&drop.

Цялостния процес на обработка включва следните стъпки: 1) дигитализация на сканираните страници на ръкописа с помощта на Transkribus; 2) обогатяване чрез аотиране на съществени разчетения с MS Word; 3) извличане на словоупотребите в табличен вид с Extractor; 4) успоредяване на българския и гръцкия текст и лематизация на словоупотребите в MS Excel; 5) интегриране на списъци за валидиране на ръчната обработка с Integrator; 6) проверка на тези списъци в MS Word и нанасяне на съответни корекции в MS Excel; 7) генериране на окончателните речници с IndexGenerator. От този процес тук разглеждаме взаимодействията между целевия софтуер при трите автоматизирани стъпки: извличане, интегриране и генериране.

Използваният подход успешно разрешава проблеми, свързани с преводната асиметрия и с вариативността в славянските и византийските извори на УЕ. Програмните продукти ще бъдат свободно достъпни след края на проекта. В доклада правим обзор и на необходимите адаптации за целите на други паралелни български и гръцки ръкописи.

Трапезната метафора в старобългарския превод на Златоустовия Шестоднев и в Учителното евангелие на Константин Преславски

Мария Спасова (Велико Търново)

В 67-те тълковни хомили на Йоан Златоуст върху Книга *Битие* широко е разгърнатата трапезната метафора: християнското паство се кани на духовна трапеза, върху която им се предлагат духовна храна – словото на Свещеното писание и Божиите слова. У Йоан Златоуст метафората е представена бинарно противопоставително: чувствена трапеза – духовна трапеза; чувствени изискани и разточителни ястия, засищащи плътта – духовни ястия от благодат, човеколюбие и милост Божия, засищащи душата и ума; божествените слова на Писанието от духовната трапеза – щит срещу набезите на лукавия; оскъдната, проста и бедна трапеза на проповядващия – за духовно гладните тя е разкошна и богата; участници в духовното пиршество – погубват придобитото от духовната трапеза, като се отдават на зрелищни забавления.

У Константин Преславски трапезната метафора, развита предимно във встъпленията, рядко в самите беседи на *Учителното евангелие*, е повторение на основните тези на Йоан Златоуст, но съдържа още един аспект: духовните ястия са не само Писанието и Божиите слова, но и словата на отците на Църквата, преди всичко словата на Йоан Златоуст.

Проследява се и старобългарският превод на текстовете, съдържащи трапезната метафора. За първите 15 беседи грц. текст се сравнява с версиите на превода в Зоґр19 (само толкова беседи са запазени от ранната версия на старобългарския превод) и в РМ4/2, а от 16. до 67. беседа – само с РМ4/2 (редактирана версия на старобългарския превод).

Evangelní citáty v autorských částech Poučného evangelia Konstantina Preslavského a jejich srovnání s citáty v Besědách Řehoře Velikého na evangelia

Petra Stankovska (Ljubljana), Vaclav Čermak (Praha)

V průběhu práce na projektu „Slovnoto bogatstvo na Učitelното евангелие на Константин Преславски“ (od 2020) se ukázalo, že jsou mnohé lexémy či slovní obraty, které jsou v tomto Konstantinově díle použity, doloženy pouze v Besědách Řehoře Velikého, zatímco v ostatních památkách z nejstaršího období staroslověnského písemnictví je nenacházíme. Je možné, že je to způsobenou žánrovou příslušností obou děl, která jsou zároveň úzce spojena s evangelním textem. Vzhledem k tomu, že překlad biblických citátů zakomponovaných do homiletického textu má svá specifika, chceme se v tomto příspěvku soustředit na rozbor a srovnání podoby evangelních citátů v obou památkách. Evangelními citáty v částech textu Poučného evangelia, k nimž nebyla nalezena řecká homiletická předloha, se zabývala Ž. Žikova (2017) a citáty v Besědách Řehoře Velikého P. Stankovska (1996). V obou pracích byla podoba citátů srovnávána pouze s nejstaršími staroslověnskými evangelii a tetraevangelii, která tvoří i materiálovou bázi Slovníku jazyka staroslověnského (Praha 1966-1997). V tomto příspěvku jednak rozšíříme bázi Ž. Žikovou zpracovaných citátů o ty, které byly dodatečně určeny v průběhu práce na výše zmíněném projektu, jednak se pokusíme zasadit některé varianty do širšího kontextu tradice staroslověnského evangelního překladu srovnáním s kritickými edicemi Matoušova a Janova evangelia (Aleksejev 1999, 2005).

How close is close enough? The relationship between the *Adhortatio ad poenitentiam* (Freising II) and Kliment of Ohrid's homily for martyrs and apostles

Dieter Stern (Gent)

This contribution is meant to once again take a closer look at the purported textual relationship between the *Adhortatio ad poenitentiam*, i.e. the second Freising text and Kliment of Ohrid's homily for martyrs and apostles. It has been argued that the second Freising text derives at least in part from this homily or from some unidentified common model. This assumption is based on partial textual parallels between both texts. With the exception of Jagić (1905), the validity of the parallels in question has been intuitively taken for granted without ever subjecting them to a scrutiny on principled grounds. Our task in this paper is to assess how far the parallels are capable to support any claims of a shared textual history of the texts under investigation. In doing so, we shall not restrict ourselves to give an estimate of the actual closeness of both texts, but we shall also provide a broader assessment of their possible mutual relationship taking into account aspects of genre and missionary practice.

Топоси в *Учителното евангелие* на Константин Преславски по Син. 262 (според оригиналните уводни части в беседите)

Грета Стоянова (Шумен)

Емпиричният материал, който се коментира в доклада, е ограничен само в рамките на оригиналните уводни части в беседите от *Учителното евангелие* на епископ Константин Преславски по най-раннията препис, стигнал до нас. Предмет на целенасочени наблюдения са риторическите топоси (които имат отношение или към въздействието на текста върху аудиторията, или към личността на автора Константин Преславски) от една страна и от друга – топосите, свързани с християнските екзегетични послания в беседите, плод на хомилетичната традиция.

Лора Тасева (София) – виж Алесандро Бруни и Мартин Русков